

MARJA BORŠNIK

(1906—1982)

Dne 10. avgusta je na otoku Mljetu v svojem 77. letu umrla Marja Boršnik, pomembna slovenska literarna zgodovinarica, zaslužna profesorica Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani, dopisna članica Slovenske akademije znanosti in umetnosti in med drugim tudi glavna urednica literarnozgodovinskega dela Slavistične revije v letih 1967 do 1969. Od nje smo se poslovili na pokopališču v Borovnici, dne 15. avgusta 1982.

Marja Boršnikova je bila rojena 24. januarja 1906 v Borovnici v družini gimnazijskega profesorja. Na gimnaziji, ki jo je obiskovala v Ljubljani, sta profesorja Ivan Lah in France Koblar s svojo književno kulturo vplivala na njeno strokovno usmeritev. Po maturi leta 1925 se je vpisala na ljubljansko slavistiko, kjer je svoj literarnozgodovinski nazor in metodo oblikovala v odlični šoli obeh klasikov slovenske literarne vede, profesorjev Franceta Kidriča in Ivana Prijatelja, šla pa je tudi skozi šolo obeh velikih jezikoslovcev, profesorja Rajka Nahtigala in Frana Ramovša. Med študijem je prebila zimski semester 1927/28 v Pragi. Poleti 1929 je diplomirala v Ljubljani iz zgodovine slovenske in drugih jugoslovanskih književnosti, iz primerjalne književnosti s teorijo, iz zgodovine slovenskega jezika, narodne zgodovine in nemškega jezika s književnostjo. Med leti 1930 in 1942 je poučevala na gimnazijah v Ptujju, Leskovcu v Srbiji, Celju in Ljubljani. Vmes je leta 1938 dosegla doktorat na podlagi disertacije *Razvoj in pomen Aškerčeve socialne miselnosti in socialne pesmi*. Med okupacijo je bila zaradi sodelovanja v narodnoosvobodilnem boju zaprta in po obsodbi poleti 1942 odpuščena iz službe. Po osvoboditvi se je leta 1945 najprej za krajši čas vrnila učiti na gimnazijo. V začetku 1946 jo je ministrstvo za prosveto imenovalo za strokovno inšpektorico in nato za znanstveno sodelavko, ki ji je bilo zaupano delo pri organiziranju pouka v srednjih šolah in pripravi gimnazijskih beril. Septembra 1948 je postala docentka za zgodovino slovenske književnosti na filozofski fakulteti v Ljubljani. 1952 izredna in 1959 redna profesorica. Leta 1964 je bila po lastni želji upokojena. V letu 1951/52 se je študijsko izpopolnjevala na Dunaju in leta 1958 v Parizu. Z referati se je udeležila prvega povojnega mednarodnega sestanka slavistov v Beogradu 1955, mednarodnih slavističnih kongresov v Moskvi 1958, v Sofiji 1963 in v Pragi 1968 pa tudi vrste jugoslovanskih in slovenskih slavističnih zborovanj. Kot predsednica jugoslovanske sekcije za zgodovino slavistike pri Mednarodnem slavističnem komiteju se je udeležila mednarodnega zasedanja v Göttfngenu 1965. Predavala je na univerzah v Varšavi, Krakovu in Beogradu. Trikrat je bila predsednica Slavističnega društva Slovenije (v poslovnem obdobju 1947—1950 in v kriznih letih 1959 ter 1969), urednica *Klasja* (I.—VII.), *Slavistične knjižnice* (prvi trije zvezki), *Jezika in slovstva* (1955/56) in literarnozgodovinskega dela *Slavistične revije* (1967—1969). Leta 1976 je prejela Kidričevo nagrado za življenjsko delo na področju literarne zgodovine. Leta 1977 jo je Slovenska akademija znanosti in umetnosti izvolila za dopisnega člana in Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani za zaslužnega profesorja.

Iz šole obeh klasikov naše literarne vede, Franceta Kidriča in Ivana Prijatelja, je Marja Boršnikova ponesla v bodočnost vrsto lastnosti. Njuni dokaj raz-

lični metodi, od katerih je bila ena usmerjena k izrazito empiričnemu, druga pa bolj k duhovnozgodovinskemu pozitivizmu, je na poseben način združevala in ju s svojim osebno izrazitim raziskovalnim temperamentom razvijala na novo, raven. Pri tem ji je po vojni uspelo vključiti marksistično metodo interpretiranja na celovitejša območja slovstvenega dogajanja, še posebej na drugo polovico 19. in prvo polovico 20. stoletja, tako da je mimo razčlenjevalnih raziskav prišla do večjih sintetičnih zarisov, ki jih sociologija slovenske literature ne bo mogla obiti. To velja v prvi vrsti za njeno označevanje slovenskega realizma. Toda znotraj te metode, ki je najbolj značilna za njeno zgodnje povojno delo, so se bolj in bolj uveljavljali interpretacijski postopki, s katerimi je v presoji književnega gradiva vnašala svojo osebno noto, to se pravi svoj vrednotenjski pogled na stvari, izhajajoč iz prizadete socialne, etične in osebno filozofske orientacije v današnji svet, in to z velikim naporom, razumeti zapletene pojave sodobnega življenja ter umetnosti, pa še z večjim naporom, ohraniti v sebi neke vrste klasično trdnost in ravnovesje vrednot. Od tod je napravila tudi intenziven poskus prodora k posebni varianti strukturalizma, povezanega z biografizmom in sociologizmom njene prvotne literarnozgodovinske šole, ki se ji kljub vsem odkikom nikoli ni zares izneverila.

Na tej življenjski in strokovni poti, pogostoma močno naporni in ovirani, je od njene prve objavljene študije, izšle v Slovenski ženi 1926 in posvečene življenjepis Prešernove hčere *Ernestine Jelovškove*, do danes nastala množica literarnozgodovinskih člankov, študij, razprav in knjig.

Če se omejimo na bistveno, spoznamo njeno prvo večje dejanje v knjižni monografiji o Antonu Aškercu: *Aškerc, Življenje in delo*, Ljubljana 1939, 464 strani. Po svoji temeljitosti, količini zbranega gradiva in živem formuliranju spada to delo med najvidnejše slovenske monografije. Gre za Aškercjev problem, gledan skozi dobo in osebnost. Doba je pri tem raziskana zelo na široko, tako v kulturnopolitičnem kot literarnem dogajanju, osebnost pa skozi njeno socialno, psihološko in ideološko določenost. Monografski vzorec Kidričeve in Prijateljve vrste prestopa Boršnikova vsaj na dveh mestih: v psihološko biografskem detajliranju, ki je iznajdljivo pa tudi živo, in v strožji kritiki liberalizma 19. stoletja, ki jo spremlja izrazitejša orientacija k socializmu. Literarna interpretacija je na robu razpravljanj, vendar ima neko svojo globinsko usmeritev že v tem, da padec umetniške moči v Aškercjevem pesništvu povezuje s pesnikovo vse bolj zaprto ideologijo.

Svojo drugo knjižno monografijo je izdala po vojni in je posvečena Franu Celestinu: *Fran Celestin*, Ljubljana 1951, 326 strani. Dotlej razmeroma površno obravnavanemu pisatelju in predvsem teoretiku realizma, ki je v slovensko književnost 19. stoletja prinašal ideje ruske sociološke šole realizma (Belinski, Černiševski idr.), je posvetila izjemno pozornost. S podrobno raziskavo dostopnega Celestinovega dela in prodora njegovih misli v slovstveno prakso je Boršnikova problem razrešila toliko daleč, da so možni predvsem dodatki k posameznostim. Tip njene monografije se je tokrat že opazno spremenil. Biografija se odmika k robu razpravljanja, središče zavzame obravnava idejnih sestavin Celestinove publicistike ob širšem, na novo interpretiranem ozadju socialnega, političnega in literarnega dogajanja na Slovenskem v drugi polovici 19. stoletja kot obdobja krize liberalizma, posebno od sedemdesetih let naprej. S pomočjo takratnega marksističnega modela je Boršnikovi pri tem uspelo, da je prva

razmejila območje »kritičnega« in območje »deskriptivnega« realizma. Razprava je razrešila tudi vrsto komparativističnih vprašanj, ki zadevajo Celestinovo razmerje do ruskega realizma.

Med njenimi knjižnimi publikacijami imajo nato posebno mesto *Pogovori s pesnikom Gradnikom* (Maribor 1954, 160 strani), ki pomenijo zelo močan tematski in metodološki odmik od raziskav Celestina. Uvajanje pogovorne raziskovalne metode s pesnikom samim deluje po strogi razpravi o teoretiku Celestinu kot sprostitvev iskanj v novo psihološko, filozofsko in umetnostno problematiko, ki jo Gradnikov primer omogoča. Vrednost Pogovorov pa je tudi v tem, da so pravočasno zabeležili in rešili vrsto zanimivih podatkov o življenju in delu pomembnega pesnika. Kot da išče ravnotežje v osebnosti čisto drugačne vrste, se je sredi petdesetih let posvetila še Prežihovemu Vorancu, o katerem je napisala več študij, njeno zelo vidno delo s tega področja pa je *Prežihov zbornik* (Maribor 1957, 420 strani). Ob njem je zbrala aktivno skupino svojih slušateljev in z njimi prva v povojni slovenistiki organizirala skupinsko raziskovalno delo. S študijem Prežihovih del pa je še nadaljevala.

Naslednje obsežnejše delo Marje Boršnikove so *Študije in fragmenti* (Maribor 1962, 498 strani), ki predstavljajo izbor tehtnejših razprav in sestavkov, nastalih zunaj ali poleg monografij. Gre za raznovrstno literarnozgodovinsko problematiko, od prešernoslovja in levstikoslovja do sodobne književnosti, vendar sta močneje poudarjeni predvsem dve smeri zanimanj. Po eni strani so v ospredju študije o delu slovenskih literarnih ustvarjalcev (npr. o *Vidi Jerajevi*, *Zofki Kvedrovi*, *Marici Bartolovi*), ki jim je že od nekdanj, predvsem v mladostnem obdobju svoje strokovne publicistike, pa tudi pozneje posvečala posebno pozornost in bi ti njeni prispevki zaslužili samostojno knjižno izdajo. Po drugi strani pa se pomikajo v krog njenih raziskav novi avtorji: poleg že prej obravnavanega *Prežihovega Voranca* še *Ivan Tavčar*, *Janko Kersnik* in *Janko Glazer*. V knjigo je vključen tudi dopolnjen *Pregled slovenskega slovstva*, ki je v krajši (knjižni) obliki izšel leta 1948 (144 strani, s podnapisom *Izdano kot rokopis za člane Slavističnega društva*) in je bil prvi povojni učbenik za slovensko književnost, napisan v novem duhu in s smislom za bistveno. Samostojen in dragocen knjižni dodatek k slednjemu delu pa je njen *Kratek bibliografski pregled slovenskega slovstva* (Ljubljana 1955).

Vendar knjiga »študij in fragmentov« ni samo pogled nazaj in izbor opravljenega dela. V novejših razpravah (o Aškercu, Kersniku, Glazerju, Vorancu) pa tudi v sintetičnem *Pregledu slovenskega slovstva* se pojavi docela nova raziskovalna metoda, ki pomeni delni prelom v delu Marje Boršnikove. Gre za iskanje in ugotavljanje posebnih strukturnih zakonitosti, tako imenovanega »ustvarjalnega ritma« in njegovih numeričnih pravil v časovni rasti in padanju ustvarjalnih dosežkov. Ta pravila »ustvarjalnega ritma« raziskuje pri vsakem avtorju posebej, naposled pa tudi na višjih, generacijskih ravninah, celo v ustroju nacionalne književnosti. V bistvu gre za metodo antropološkega oziroma neke vrste biografsko numeričnega strukturalizma, v kateri pa je Marja Boršnikova ostala osamljena. Strokovna kritika se je izogibala temu vprašanju, toda njen molk se ob osebnosti, kakršna je bila Marja Boršnik, naposled ni izkazal kot obzirnost.

Med mnogimi prispevki, ki so v tem in bližnjem času izšli v strokovnih revijah, imata poseben pomen dve razpravi: *Stilni premiki v slovenski književnosti*

med klasičnim in modernim realizmom (Slavistična revija, 1965, s. 79—110) in pa *O slovenski »moderni«* (Slavistična revija, 1968, s. 257—315). Na podlagi podrobne razčlenbe obsežnega gradiva in spremenjenih teoretskih pogledov postavlja Marja Boršnikova nove terminološke in nove periodizacijske zarezde med tako imenovanim »klasičnim« in »modernim« realizmom, pa tudi znotraj pojma »moderna«, ki ga poskuša razširiti čez dosedanji obseg še na obdobje ekspresionizma in futurizma.

Njeno naslednje veliko monografsko delo je usmerjeno nazaj v klasiko in nosi naslov: *Ivan Tavčar, Leposlovni ustvarjalec* (I. knjiga, 1865—1893, Maribor 1973, 599 strani). Po vsebinski vsestranosti in po količini zbranega novega gradiva to delo še presega Aškerca. V raziskovalnih in interpretacijskih postopkih pa pomeni neke vrste sintetiziranje njenih dosedanjih metod: od podrobnih biografskih, socioloških in kulturnozgodovinskih raziskovanj, oprtih na stvarne dokumente, do izrazito literarnih analiz in naposled do grafikona »ustvarjalnega rtm« v Tavčarjevem življenju ter pisanju. Glede na njeno dotedanje delo so novosti predvsem v slednjih dveh smereh. Tako velja tokrat razmeroma velika pozornost Tavčarjevemu slogu in v zvezi s tem tudi ponovnemu kritičnemu ugotavljanju avtorstva nekaterih zgodnejših del prav s pomočjo slogovnega preverjanja. Poleg tega je Tavčarjevo celotno delo razporejeno in zajeto v matematično zaporedje, urejeno v ritem dvanajstletnih dob in znotraj teh v šestletna obdobja. Z obojnimi prizadevanjem, stilističnim in biografsko strukturalnim se je Boršnikova na svoj način vključila v iskanja novejšje literarne vede, vendar tako, da je ostala zgodovinarka, upoštevala obsežno dokumentacijo. Žal je veliko delo o Tavčarju ostalo pri prvi knjigi, vizija drugega dela je morala ugasniti pred zapisom.

V zadnjem času je izpod peresa Marje Boršnikove prišla še vrsta študij. Nekatere med njimi, na primer študija o Otonu Župančiču z naslovom *Sredi vsega* (Oton Župančič, Simpozij 1978, Ljubljana 1979, s. 19—45), ali o Cankarju z naslovom *Problem Cankarjevega Grešnika Lenarta* (Simpozij o Ivanu Cankarju, Ljubljana 1977, s. 215—225), kažejo neko novo esejistično sprostitev, kot da prihaja do veljave drugi. Prijatelj pol njenega literarnozgodovinskega porekla. Tisti, ki prepušča k besedi tudi intimnejše prostore njenih duhovnih iskanj, čustvovanj in umetnostnih opažanj.

Veliko moči je Boršnikova posvetila tudi znanstvenim izdajam slovenskih pesnikov in pisateljev. Že pred vojno je skupaj z Eleonoro Kerne priredila sedem knjig *Izbranega dela Zofke Kvedrove* (1938—1940). Zadnjo, osmo knjigo je okupatorjeva oblast zasegla v tisku, onemogočila pa tudi zasnovano monografsko delo. V povojni zbirki *Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev* je izdala dve knjigi *Aškerca* (1946—1951) in osem knjig *Tavčarja* (1952—1959) s tremi v drugi izdaji (1966). Posebno Tavčarjeve spise spremljajo temeljiti komentarji z obilico gradiva, ki dopolnjuje monografijo. Med izdajami te vrste pa ima posebno mesto *Izbrano delo Stanka Majcna* v dveh knjigah (Maribor 1967) z obsežno spremno študijo, ki je monografsko celovita in naravnana v globinsko interpretacijo. Seznam njenih del obsega tudi celo vrsto ureditev in priredb slovenskih avtorjev ali njihovih knjig za slovenske in širše jugoslovanske šolske potrebe. Mde srbohrvaškimi prevodi njenih del je tudi *Anton Aškerc* (Beograd 1957, 221 strani), avtor, ki jo je spremljal vse od začetkov znanstvene poti pa

do konca. Saj je tudi njena poslednja knjiga, izšla v zbirki Znameniti Slovenci posvečena njemu: *Anton Aškerc*, Ljubljana 1981, 256 strani.

Smrt pa jo je odtrgala od priprav za objavo neznanih pism Iva Andrića...

Kot univerzitetna učiteljica je Marja Boršnikova pokazala zelo veliko skrb za mladi znanstveni naraščaj, ki ga je vzgajala ne le k vestnemu delu, temveč tudi k svobodnemu iskanju lastne poti.

Boris Paternu

Filozofska fakulteta v Ljubljani

